

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

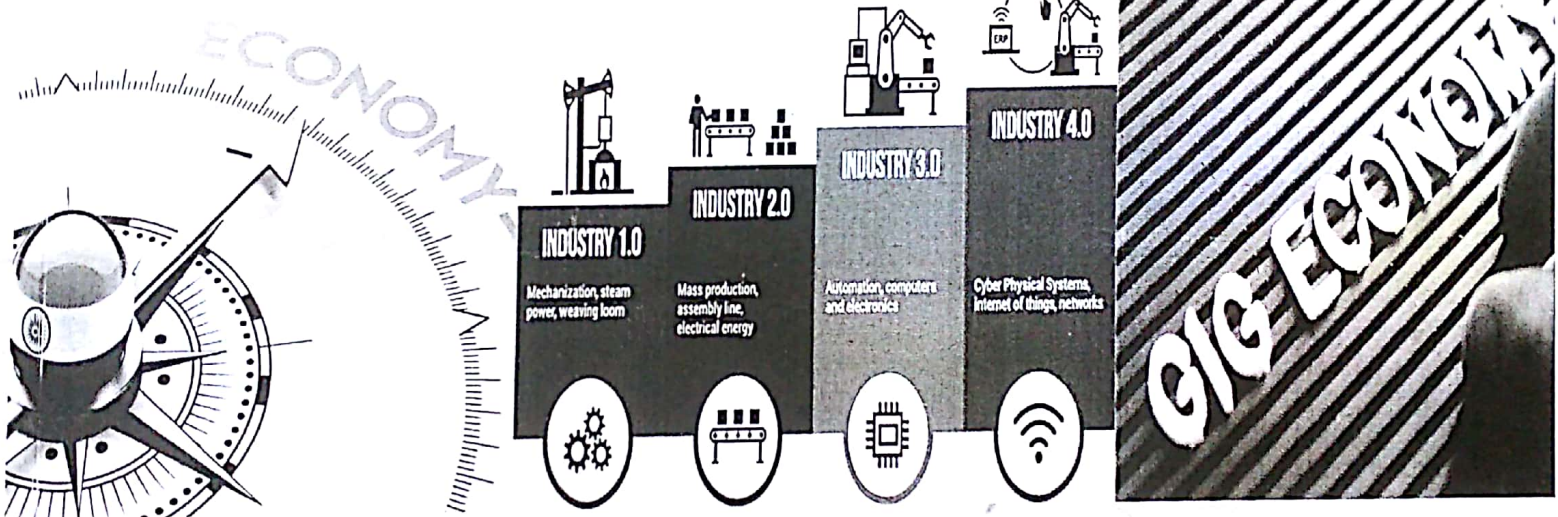
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

December -2019

SPECIAL ISSUE-CCV

भारतीय अर्थव्यवस्था : स्थिती व दिशा
Indian Economy : Condtion & Direction

Volume -1

Guest Editor

Dr. Subodh kumar Singh
(Principal)

Prof. Ravindra B. Shende
HOD, Dept of Economics
Lokmanya Mahavidyalaya,
Warora, Dist-Chandrapur (MS)

Chief Editor

Mr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editor:
Prof. Virag S. Gawande
Director,
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Scanned by CamScanner

23	भारतीय लोकसंख्येचा विकासक्रम	प्रा. डॉ. रवि एस. सोरते	99
24	महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार	प्रा. डॉ. ममता आर. साहु	105
25	वस्तु व सेवा कर : कार्य, फायदे व त्यासमोरील समस्या	प्रा. डॉ. विजय के. बन्सोड	108
26	उदारीकरण, खाजगीकरण व जागतिकीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	प्रा. विलास कांबळे	110
27	भारतीय महापुरुषाचे आर्थिक विचार	प्रा. वैशाली योगराज भेले	113
28	ग्रामीण विकास-एक अर्थनीती	प्रा. प्रशांत जगदीश वाल्देव	117
29	भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने (बेकारीच्या संदर्भात)	डॉ. लाजवंती रामदास टेभुर्णे	120
30	वर्तमान भारतीय अर्थव्यवस्थेत रोजगारीचा प्रश्न	डॉ. मृणालिनी नरेन्द्र तापस	123
31	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भारतीय शेती विषयक विचार	प्रा.एल्.एस्. सिताफुले	128
32	वर्तमान आर्थिक मंदी व भारतीय अर्थव्यवस्था: एक विश्लेषण	डॉ. सुनिल शिंदे	132
33	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे भारताविषयक आर्थिक विचार	डॉ. स्वाती शिवदास शंभरकर	136
34	वर्तमानस्थीतीत लोकशाहीपुढील आव्हाने व उपाय	डॉ.प्रमोद शंभरकर	139
35	पर्यावरणीय तत्वावर आधारित अर्थव्यवस्थेची पुर्नरचना करणे ही आधुनिक काळाची एक गरज	प्रा. डॉ. सिध्दार्थ ज्ञा. नागदिवे	142
36	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक धोरण	प्रा.स्वप्निल एस. बोबडे	145
37	भारतीय अर्थव्यवस्था में उदारीकरण, निजीकरण और वैश्वीकरण की भूमिका	चंदा आनंद बोरकर / डॉ. करमसिंग राजपूत	149
38	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी आणि महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या आर्थिक विचारांची समर्पकता	प्रा.नलिनी विठ्ठल पाचर्णे	153
39	निवडक भारतीय महापुरुषांचे आर्थिक विचार	कु. उज्वला गिरीधर नागोसे	157
40	ग्रामीण विकास —एक अर्थनीती	प्रा. नरेंद्र के. पाटील	161
41	भारतीय महापुरुषांचे आर्थिक विचार.	प्रा.डॉ. विनोद झामा मोरे	165
42	भारतीय शेतीतील आव्हाने आणि इस्त्रायल कृषी तंत्रज्ञान	प्रा. डॉ.संजय मारोतराव महाजन	174.
43	भारतीय अर्थव्यवस्थेत वस्तु व सेवा कराचा प्रवास	सहा. प्रा. मडावी ए. डी.	178
44	विनोबांचे ग्रामिण अर्थव्यवस्था, ग्रामोद्योग व श्रमप्रतिष्ठेविषयी विचार	प्रा.डॉ.दीपक लोणकर	182
45	अर्थतज्ज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	प्रा. राहुल मोरेश्वर लभाने	184
46	केंद्रीय बँकेची स्वायत्तता व बँकाच्या विलीनिकरणाची समस्या	प्रा. रविद्र श्रीराम कोरे	188

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे भारताविषयक आर्थिक विचार

डॉ. स्वाती शिवदास शंभरकर

प्रंथपालडॉ. एल. डी. बलखंडे कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, पवनी. जि. भंडारा

आधुनिक भारताची जडण-घडण ज्या श्रेष्ठ पुरुषांच्या सहकार्याने झाली त्यातील एक उदाहरण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर होय. ज्यांनी न्याय, हक्क, दिनदुबळ्यांना मिळवून दिली त्यांची अस्मिता जागृत करण्यासाठी बाबासाहेब आयुष्यभर झटले.

बडोद्याचे महाराज सयाजीराव गायकवाड यांनी बाबासाहेबांची बुद्धिमत्ता आणि चिकाटी व कर्तृत्व पाहून त्यांना उच्च शिक्षणासाठी अमेरिकेला जाण्यासाठी शिष्यवृत्ती दिली. या शिष्यवृत्तीच्या आधारे ते अमेरिकेत गेले. तिथे अर्थशास्त्रात फोर्लबिया विद्यापीठाची एम. ए. ची पदवी त्यांनी प्राप्त केली आणि "नॅशनल डिव्हिडंट ऑफ इंडिया-ए हिस्टॉरिक अँड अॅनॉलिस्टिकल स्टडी" हा अर्थशास्त्रावरील प्रबंध लिहून त्याच विद्यापीठाची डॉक्टरेट पदवीही प्राप्त केली. त्यानंतर फोर्लहापूरच्या शाहू महाराजांच्या आर्थिक माहाय्याने ते इंग्लंडला गेले. तिथे लंडन विद्यापीठात अर्थशास्त्रावरील 'द प्रॉब्लेम ऑफ द रूपी', 'चलनाचा प्रश्न' हा प्रबंध त्यांनी सादर केला. या प्रबंधाबद्दल त्यांना "डॉक्टर ऑफ सायन्स" ही पदवी देण्यात आली. दलित समाजातील विद्यार्थ्यांला त्या काळात अशा प्रतिष्ठेच्या पदव्या मिळविणे ही अद्वितीय वावच म्हटली पाहिजे.

अर्थशास्त्र या विषयाचा आंबेडकरांचा अतिशय जवळचा संबंध हे हया दोन पुस्तकातून त्यांचे अर्थशास्त्रीय ज्ञानाचे आपल्या जवळून दर्शन होते. १) ऍडमिनिस्ट्रेशन अँड फायनान्स ऑफ दि ईस्ट इंडिया कंपनी. २) दि इन्होल्युशन ऑफ प्रोव्हिन्सियल फायनान्स इन ब्रिटिश इंडिया हया पुस्तकातील सार्वजनिक अर्थव्यवस्थेवरील किंवा वित्तव्यवस्थेवरील असून त्यातील पहिल्या पुस्तकामध्ये ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या १७९२ ते १८५८ च्या मधील अर्थव्यवस्थेवर सांगितले आहे. तसेच ब्रिटिशांच्या अर्थव्यवस्थेत भारतातील अर्थव्यवहारांचे केंद्र आणि राज्य संबंधावरही प्रकाश टाकला हा जो कालखंड होता. १८३३ ते १९२१ असा आहे. डॉ. बाबासाहेबांचा जो तिसरा व महत्वाचा ग्रंथ मानल्या गेल्या तो "दि प्रॉब्लेम ऑफ द रूपी" : इट्स ओरिजिन अँड इट्स सोल्युशन हा होय. १९२० च्या दशकाच्या पूर्वार्धात सुयोग्य चलनाची निवड करण्यात आलेल्या अडथळांचीही चर्चा त्यामध्ये डॉ. आंबेडकरांनी केलेली आहे.

'स्टेट्स अँड मायनॉरिटीज' नावाने ब्रिटिश सरकारला १९४७ साली सादर केलेल्या टिपणामध्ये भारताच्या आर्थिक विकासाची योग्य धोरणे कोणती याविषयी सविस्तर सांगितले आहे. चांगल्या उत्पादन क्षमतेचा विचार करून लोकांच्या आर्थिक जीवनाचे नियोजन कसे करावे हे सांगितले.

१९२६ ला बॉम्बे लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीचे सदस्य असतांना ग्रामीण भागातील गरिबांच्या समस्याविषयीचे त्यांचे समग्र आकलन त्यांनी उभारलेल्या जन आंदोलनांमध्ये प्रतिबिंबित होते. शेतीमध्ये खोती पध्दतीविरुद्ध त्यांनी केलेल्या आंदोलनातून आवाज उठविल्यानंतर काही ग्रामीण भागातील गरिब व शोषित वर्ग त्यांची आर्थिक शोषणातून एकप्रकारे मुक्तताच झाली म्हणता येईल. सावकारांच्या तावडीतून त्यांना सोडवून सावकारांना चांगलाच लगाम त्यांनी असेंब्लीमध्ये विधेयक आणून केले.

आर्थिक बाबींचा विचार केल्यास औद्योगिक कामगारांच्या क्षेत्रात डॉ. आंबेडकरांनी १९३६ मध्ये स्वतंत्र मजूर पक्षानी स्थापना केली. त्याकाळी कामगारांचा संघटना होत्या पण अस्पृश्य कामगारांचा व्यथा त्यामध्ये मांडणारे कुणीच नव्हते. ज्या होत्या त्या केवळ उच्चवर्णीयांच्या व मध्यमवर्गीयांला धरून होत्या. दिनदुबळ्यांचा शोषित असा वेगळा वर्गही अजूनही उपेक्षित होताच! या उपेक्षिताचा उध्दारकर्ता हा आंबेडकरांनाच म्हणावा लागेल.

जातिव्यवस्था आणि अस्पृश्यतेसारख्या मानसिक आजाराचे, आर्थिक पैलूशी कसा जवळचा संबंध येतो तो त्यांनी श्रमिक वर्गाचा माध्यमातून मांडला. श्रमविभागणीच्या तत्त्वानुसार महात्मा गांधींनीही जे जातिव्यवस्थेचे अस्तित्व मानले होते. त्याउलट आंबेडकरांनी जातीचे बंधन झुगारले होते.

जातीच्या आधारे श्रमाची विभागणी केली नसून श्रमिकांचीच विभागणी केली गेली होती. हे सर्व कशामुळे तर वर्णव्यवस्थेमुळे होत असे. डॉ. आंबेडकरांनी जेव्हा बंड पुकारले तेव्हा उच्च वर्णीयांचा वर्चस्वाला मोठे आव्हानच होत. आर्थिक विकासासाठी त्यांचा मांडणीचा हा जवळचा संबंध एकप्रकारचा होता. त्यामुळे झाले काय की, धर्माची आणि भांडवलशाही गतिशिलता कमी झाली. त्यामुळे देशातील अर्थव्यवस्था आणि विकासावर प्रतिकूल परिणाम हे व्हायचे तेच झाले? हे त्यांनी स्टेट्स अँड मायनॉरिटीज नावाने ब्रिटिश सरकारला इ सं. १९४७ साली सादर केलेल्या टिपणामध्ये भारताचा आर्थिक विकासाविषयी सांगितले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे मंत्रीमंडळात असतांना त्यांच्या असे लक्षात आले की भूमिहीन मजूर, लहान जमिनी, खोतीपध्दती, महारवतन, समुदायीक शेती, जमीन महामूल आणि जमीनदारशाहीचे उच्चटन हे महत्वाचे आहे हे त्यांनी सांगितले. अस्पृश्य समाज हा भूमिहीन असून जास्त प्रमाणात आहे. आदर्श चलन पध्दती, कृषी उद्योग, खाजगी सावकार प्रतिबंध या विषयी बरेच आंबेडकरांनी विचार प्रगट केले व त्यापध्दतीचे बारकावे समजवून सांगितले. अपृश्य समाजात भूमिहीन मजुरांचाच भरणा अधिक असल्याने त्यांनी सांगितले. उद्योगाचे राष्ट्रीयीकरण करणेही आवश्यक आहे. भारतासारख्या देशात समाजपरिवर्तन प्रक्रिया सोपी नाही हे आंबेडकरांना कळले त्यासाठी निश्चयाने व जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले तर परिवर्तन शक्य आहे.

१९४२ मध्ये व्हाइसरॉय यांच्या कार्यकारी मंडळात त्यांची मजूर मंत्री म्हणून नेमणूक झाली. मजूर पक्षाचे नेते म्हणून त्यांना विधिमंडळात आणि विधिमंडळाबाहेर शेतकरी, कामगार, दलितवर्ग यांचे प्रश्न आणि त्यांचे हक्क यासाठी लढा दिला होता. मजूर पक्षाचे कार्यक्षेत्र हे त्यावेळेच मर्यादित स्वरूपाचे होते. १९४२ साली मजूर पक्षालाच त्यांनी अखिल भारतीय शेडयुल्ड कॉस्ट अँड फेडरेशन नाव दिले या वर्गाला भारताच्या राष्ट्रीय जीवनात महत्वाचे स्थान प्राप्त करून देणे आणि त्यांचे राजकीय, सामाजिक, तसेच आर्थिक हक्क प्राप्त करून दिणे होते.

१९४७ ला भारत स्वतंत्र झाला व स्वतंत्र भारताचे पहिले मंत्रिमंडल अधिकारारूढ झालेल्या मंत्रिमंडळात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे कायदामंत्री झाले पण या सर्व काळामध्ये शेडयुल्ड कॉस्ट अँड फेडरेशनला पाहिजे तसे यश आले नाही.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्वातंत्र्यानंतर भारताचे पहिले कायदामंत्री झाले. तसेच १९४८-४९ मध्ये घटना समितीचे अध्यक्ष म्हणून भारतीय राज्यघटनेला आकार देतानाही त्यांच्यातील अर्थतज्ञाचे आपल्याला दर्शन होते. मानवी अधिकारांचे मूलतत्व म्हणून त्यांनी लोकशाही राज्यव्यवस्थेचा ताकदीने पुरस्कार आणि पाठपुरावा केला. समता, स्वातंत्र्य आणि बंधुभाव या तीन लोकशाही तत्वांचा केवळ दूरजकीय हक्क असा संकुचित अर्थ लावल्या जाऊ नये. असे त्यांनी म्हटले आहे. सामाजिक आणि आर्थिक लोकशाहीचे ते खंदे पुरस्कर्ते होते. सामाजिक आर्थिक लोकशाहीकडे दुर्लक्षून राजकीय लोकशाही टिकू शकणार नाही. असा सांगायला मागेपुढे धजले नाही. "डायरेक्टव्ह प्रिन्सिपल्स ऑफ दि स्टेट पॉलिसी" हा अनुच्छेद घटनेत समाविष्ट करून त्यांनी आर्थिक लोकशाहीचा हेतू विपद केला.

सर्व नागरिकांना सरकारी नोकऱ्यांत समान संधी असावी हे सर्वसाधारण तत्व झाले. आजपर्यंत थोड्या जमातींनी सर्व नोकऱ्या काबिज केल्या आहेत, त्याला ऐतिहासिक कारणे आहेत.

बाबासाहेबांच्या आर्थिक धोरणामध्ये

- १) शेती विकासासाठी बँका— पतपेढया, यांची स्थापना करणे.
- २) धंदेशिक्षणाचा कार्यक्रम — सरकारने हाती घ्यावा.
- ३) देशातील प्रमुख उद्योगधंद्याची मालकी व व्यवस्था सरकारने आपल्या हाती घ्यावी.
- ४) खोती व तालुकादारी या पध्दती शेतकऱ्यांच्या हिताविरूद्ध असल्याने त्यात बदल व्हावा.
- ५) कामगारांचे किमान वेतन ठरवावे.
- ६) कामगार वर्गाच्या हितासाठी कामाचे तास, वेतन पगारवाढ, बडतर्फी यावर सरकारी नियंत्रण असावे इ. कार्यक्रमाचा समावेश केला.

१९४७ साली घटना परिषदेला राज्य समाजवादी योजनेबाबत तसेच आर्थिक विचारबाबत एक आराखडा सादर केला. तो पुढीलप्रमाणे

- १) महत्वाच्या उद्योगधंद्यांची मालकी आणि व्यवस्था राज्याकडे असावी.
- २) विमा व्यवसायाचे राष्ट्रीयीकरण करावे आणि प्रौढ नागरिकांचा विमा सक्तीने उतरविला जावा.
- ३) शेती व्यवसाय सरकारी मालकीचा असावा.
- ४) भांडवलदार, विमा कंपनी तसेच जमिनदार यांची मालमत्ता सरकारने ताब्यात घेतल्यानंतर त्यांच्या रोख्यांच्या स्वरूपात नुकसान भरपाई देण्यात यावी.
- ५) शेतजमिनीचे विशिष्ट आकाराचे तुकडे पाडून सामुदायिक शेतीच्यातत्वानुसार ते शेती करण्यासाठी दिले आहेत. सरकारकडून अशा सामुदायीक शेतीला—बी—बियाणे, पाणी, मशागतीची साधने आदींचा पुरवठा करण्यात यावा.
- ६) राज्यघटना अंमलात आल्यापामून दहा वर्षांच्या आत या सुधारणा घडवून आणाव्यात.

आपल्या या योजनेमुळे उद्योगधंद्यांच्या चालना मिळेल, उत्पादकात वाढ होईल शिवाय संपतीची विभागीय न्याय पध्दतीनेहोईल. शिवाय दलित मागासवर्गाची आर्थिक स्थिती आणि सामाजिक दर्जा सुधारण्यास ही योजना उपयुक्त ठरेल, असा बाबासाहेबांचा विश्वास होता या योजनेचा अंतर्भाव घटनेमध्येच करावा. सरकारच्या इच्छेवर तो सोपवू नये त्यामुळे या योजनेची अंमलबजावणी खात्रीपूर्वक होईल असाही त्यांचा आग्रह होता.